

## Punavankien kasvattajat

Sisällissodan aikana vankikysymyksestä muodostui poliittinen kiista siitä, kuuluivatko vangit senaatin vai armeijan hallintaan. Maaliskuussa 1918 päämaja otti tehtävän senaatilta itselleen. Ylipäällikkö C. G. E. Mannerheim loi huhtikuun lopulla suojeluskuntapiirien organisaatiolle ja päämajan joukkojen toiminnalle katto-organisaation Valloitetujen alueiden turvaamisosaston (VATO).<sup>1</sup> Mannerheimin luottomiehen, entisen etappipäällikkö Rudolf Waldenin johdolla siitä tuli mahtava virasto, jonka tarkoituksena oli järjestyksen ja kontrollin luominen sekasortoiseen maahan. VATO:n alaisuudessa toimiva Sotavankilaitos (SVL) perusti punavankileireille kasvatusasiain osaston. Vankien uskonnollista ja hengellistä kasvatusystyötä pidettiin ”harhautuneille” tärkeänä, että heistä tulisi yhteiskuntakelpoisia kansalaisia. Kasvatusosaston päälliköksi kutsuttiin 15.5. lähtien kirkkoherra Hannes Sjöblom. Kutsun hänelle esitti Walden.<sup>2</sup>

Sjöblom tunsu vastenmielisyyttä punakaartilaisia ja varsinkin sosialismia kohtaan, ja hän toi sen usein esille. Hän laati 1.5.1918 *Uuden Suomettaren* yleisönosastoon pitkän kirjoituksen punakaartilaiden perheidn auttamiseksi. Punaisia kohtaan hänellä ei ollut myötätuntoa, ja kun heidät tuomitaan, ”se on tapahtuva niin, että kaikki ymmärtävät, ettei tahdottu mitään oksia katkoa, vaan tahdottiin juuretkin repiä ylös”. Kirjoittaja lausui tyytyväisyytensä siitä, että vangit tulee tuomitsemaan sotaoikeus, jossa tuomareina ovat ”Pohjan miehet”.<sup>3</sup>

*Eero Saarinen* olettaa kaupunkilähetyksen johtajana toimimisen vaikuttaneen osaltaan syvää vastenmielisyyttä sosialismia kohtaan 1918 tunteneen Sjöblomin valitsemiseen kasvatusasiain päälliköksi.<sup>4</sup> Sjöblomilla oli joka tapauksessa ansioita uutta tehtäväänsä varten. Hän oli ollut kaupunkilähetyksen edustajana muun muassa ”Yleisessä apukomiteassa”, joka pyrki sodan jälkeen auttamaan kaikkia hätääkärsiviä.<sup>5</sup> *Sireniuksen* mukaan Sjöblom esitti, että sosialismi-sanakin on siirtymässä ”jonkinlaisten kirosanonjen joukkoon”.<sup>6</sup> Sjöblom itse kertoi kutsun tulleen hänelle täytenä yllätyksenä, mutta suostui tehtävään päivän miettimisajan jälkeen.<sup>7</sup>

1 *Juva* 1957, 106.

2 KA Vapaussodan arkisto 191. Kasvatusosaston päällikön kirjeäljennös Valloitetujen alueiden turvaamisosaston päällikölle 7.6.1918; *Saarinen* 1963, 316; Hannes Sjöblomin taustasta *Aikalaikirja* 1920, 219–220; *Saari-lahti* 1960, 25.

3 *Uusi Suometar* 1.5.1918. Hannes Sjöblom: ”Suhteemme punaisiin ja heidän hätääkärsiviin perheisiin”; *Saarinen* 1963, 317.

4 *Saarinen* 1961, 128–129.

5 *Uusi Päivä* 19.4.1918: ”Apuun, apuun”.

6 *Sirenius* 1955, 204.

7 KA VSA SVL:n kasvatusosaston ark. Hannes Sjöblomin kirje Porvoon tuomiokapitulidin asessori Paunulle 11.6.1918.

## Kasvatustyön suunnitteluun aikaa kaksi viikkoa

Hannes Sjöblom oli alusta asti selvillä työnsä vaikeudesta, kun vankeja oli ”häikäilemättömällä kiihoituksella” valmistettu. Hän esitti miten työhön oli käytävä pelkäämättä, ”sillä Jumalan kunnia ja isänmaan paras vaativat sitä”.<sup>8</sup> Varsinaiset ongelmat alkoivat vasta, kun kesäkuun alkuun mennessä yli 60 pienempää leiriä oli tyhjennetty, ja sotavankilaitoksen päällikkö Valter Juveliuksen mukaan ”korkeimmillaan ollen yhteensä 82 000 ihmistä”<sup>9</sup> oli sijoitettu 13 leirille.<sup>10</sup> Osa vangeista ehti kuolla jo vankisiirtojen aikana, osa oikeudenistuntoa odottaessaan. Kaikkiaan heitä menehtyi vankileireillä noin 14 000, tosin tarkkaa lukua kuolleista ei ole.<sup>11</sup>

Kasvatustyön suunnitteluun ja organisointiin annettu aika oli hyvin lyhyt, ja leirien olot olivat sekasortoiset. Sjöblomilta odotettiin kuitenkin nopeaa toimintaa. Hän laati 7.6.1918 organisaatiosuunnitelman ”Suomen sotavankien keskuudessa tehtävän kasvatustoiminnan pääpiirteet”, ja nimitti kullekin leirille kasvatusjohtajan, jolla oli alaisinaan kasvatusapulaisia.<sup>12</sup> Jokaista pappia kohti olisi 5 000 vankia, ja jokaista kasvatusapulaista kohti 500 vankia. Jokaiseen kasvatusosastoon kuuluisi myös kirjuri. Suunnitelmia, myös palkkauskuluja oli kuitenkin huomattavasti supistettu, kun Sjöblomin ehdotus palasi esimiehiltä takaisin kirjallisena.<sup>13</sup>

Vankien sielunhoitoon oli kiinnitetty huomiota jo ennen varsinaisen kasvatustoiminnan alkamista. Kuopion vankileiri oli ensimmäinen, jonka viralliseen henkilökuntaan kuului myös vankilasaarnaaja. Tätä virkaa hoiti helmikuun loppupuolesta lähtien pastori Henrik A. Wichman. Savonlinnan kappalainen E. Alanen oli myös jo helmikuussa järjestänyt pääasiassa hengellistä ohjelmaa lähes kahdellesadalle Savonlinnaan kootulle vangille. Hän piti jumalanpalveluksia, raamattutunteja, jakoi hengellisiä kirjasia ja harjoitti henkilökohtaista sielunhoitoa. Mikkelissä sotavankien parissa työskenteli uskonnon lehtori Oskar Alander. Kirkkoherra Heikki Autero nimitettiin toukokuun alussa vankileiripapiksi Hämeenlinnaan, pastori Uno Gräsbeck kaksi viikkoa myöhemmin Turkuun ja pastori Johannes Kunila kuun lopulla Helsinkiin. Vankien parissa ennen kesäkuuta toimivat myös Tampereella Ruoveden kirkkoherra Olavi K. Heliövaara, apulaisenaan ylioppilas Kaakinen (ei etunimitietoja), Viipurissa saarnaaja Aatu Heiskanen ja Lahdessa teologian ylioppilas Lauri Heikkilä. Osa näistä jo vankien parissa työskennelleistä jatkoi työtään kasvatusosaston palveluksessa.

## Kasvatustyö käynnistyy

Lopulliset 13 vankileiriä, joissa oli kasvatustoimintaa, sijaitsivat Helsingissä, Hämeenlinnassa, Kuopiossa, Lahdessa, Lappeenrannassa, Mikkelissä, Oulussa, Riihimäellä, Tammisaaressa, Tampereella, Turussa, Vaasassa ja Viipurissa. Eri seurakuntien papit

8 KA VSA SVL:n kasvatusosaston ark. Hannes Sjöblomin kiertokirje n:o 1 kasvatusjohtajille 5.6.1918.

9 KA SVL ark. D b 1.

10 Saarinen 1963, 127

11 *Kuoleman kentiltä* 1924, 243.

12 KA SVL ark. H c 1.

13 KA VSA SVL:n kasvatusosaston ark. Hannes Sjöblomin kiertokirje n:o 2 kasvatusjohtajille 8.6.1918.

vierailivat myös omien seurakuntalaistensa luona vankileireillä. Eniten vierailuja tehtiin Turussa.<sup>14</sup>

Sjöblom pyysi kesäkuun alussa Turun tuomiokapitulia määräämään pastori Uno Gräsbeckin Turun kasvatustoimintajaksi. Hän ilmaisi kirjeessään olevansa varma tuomiokapitulin tuesta kasvatustyölle.<sup>15</sup> Kapituli ei kuitenkaan toiminut Sjöblomin toimivalla tavalla. Piispainkokouksessa 29.5. oli kuitenkin kehoitettu pappeja ja seurakuntalaisia toimittamaan hengellistä kirjallisuutta vangeille.<sup>16</sup> Sjöblom kirjoitti myös Porvoon tuomiokapitulille – suurimmat vankileirit sijaitsivat sen hallintoalueella – toivoen sen ottavan vastuun vankien henkisestä huollosta ja tarkastavan näillä leireillä tehtävän sielunhoito- ja kasvatustyön. Sjöblomille tuomiokapitulin mukaantulo olisi merkinnyt myös sitä, että kasvatustyö olisi saanut tarvittavat varat.<sup>17</sup> Tuomiokapituli saattoi antaa vain virkavapautta kasvatustyötä tekeville papeille. Kirkoille annettiin kuitenkin kehoitus mainita myös vangit ja heidän omaisensa jumalanpalvelusten yhteydessä pidettävissä rukouksissa.<sup>18</sup> Aloitteen tästä teki kasvatustönsä päällikkö Sjöblom.<sup>19</sup>

Koska papit eivät saaneet virkamääräystä kasvatustyöhön, he toimivat yksityishenkilöinä, eivät kirkon virkamiehinä.<sup>20</sup> Kuopion tuomiokapituli teki poikkeuksen. Oulun kaupungin komministeri Arno Carlstedt sai määräyksen hoitaa oman virkansa ohella myös Oulun sotavankileirin kasvatustoimintaa.<sup>21</sup>

Vahvistetussa palkkausmenosäännössä oli aluksi 12 pappia, yksi jokaisella leirillä. Lisäksi leireillä oli 61 kasvatustönsäjä. Kesäkuun puoleenväliin mennessä pappeja oli saatu kymmenelle leirille. Helsingissä kasvatustoimintajana toimi Johannes Kunila, Tammissaarella Paul Danielsson, Turussa Uno Gräsbeck, Hämeenlinnassa Niilo Mustala, Riihimäellä Urho Valtari, Lahdessa Yrjö Alanen, Tampereella Olav Schalin, Viipurissa Arvo Pohjannoro, Kuopiossa Kyösti Kauppinen ja Mikkelissä J.W. Wallinheimo.<sup>22</sup> Oulun Arno J. Carlstedt sai määräyksen kasvatustoimintajaksi tehtävänsä 19.6.<sup>23</sup> Vaasan vankileirin kasvatustoimintajaksi Lennart Helenius ei ollut saapunut tehtävänsä vielä 5.7., eikä Sjöblom tiennyt sitä ennen kuin Vaasan vankileirin johtaja häneltä tiedusteli asiasta.<sup>24</sup> Helenius aloitti työnsä 10.7. Lappeenrannan kasvatustoimintaa ei kesäkuussa vielä

14 KA VSA SVL:n kasvatustönsästön ark. Hannes Sjöblomin kiertokirje n:o 9 kasvatustoimintajille 21.6.1918.

15 KA VSA SVL:n kasvatustönsästön ark. Hannes Sjöblomin kirje Turun tuomiokapitulille 1.6.1918.

16 TMA Kirkolliskokouksen arkisto. Piispainkokousten pöytäkirjat 1917–1923. Piispainkokouksen pöytäkirja 29.5.1918.

17 KA PTA Saapuneet asiakirjat 1918. KD 5/170. Hannes Sjöblomin kirje Porvoon tuomiokapitulille 5.6.1918.

18 KA PTA Porvoon tuomiokapitulin ptk. 23.7.1918. Istuntopöytäkirjat 1918..

19 Turun arkkihiippakunnan tuomiokapitulin kiertokirjeet 1912–1921, Turku 1922. Turun arkkihiippakunnan tuomiokapitulin kiertokirje n:o 1115 (11.7.1918).

20 KA Senaatin kirkollistoimintakunnan arkisto. Saapuneet asiakirjat 1918. KD 30/346. Turun tuomiokapitulin kirje senaatin kirkollis- ja opetustoimikunnalle 24.8.1918.

21 OMA Kuopion tuomiokapitulin arkisto. Päätös- ja kirjekonseptit 1918. Määräys komministeri Arno Carlstedtille 25.7.1918.

22 *Saarinen* 1963, 127.

23 KA VSA SVL:n kasvatustönsästön ark.. Hannes Sjöblomin Carlstedtille 19.6.1918 antama määräyskirja.

24 KA VSA SVL:n kasvatustönsästön ark. Vaasan sotavankileirin johtajan kirje Hannes Sjöblomille 5.7.1918; KA Vaasan sotavankileirin ark. Johtajalle saapuneet kirjeet. Hannes Sjöblomin kirje Vaasan sotavankileirin johtajalle 8.7.1918.

palkattu ketään, koska oletettiin leirin toiminnan loppuvan. Hugo A. Kalaja aloitti työnsä Lappeenrannassa 15.7.<sup>25</sup>

Kesä–syyskuun aikana tapahtui joitakin muutoksia ja vaihdoksia virkojen hoidossa. Yrjö Alanen erosi kesäkuun lopussa, ja hänen tehtäviään jatkoi Pietarista paennut pastori Paul Sonny. Tammisaarella pastori Paul Danielsson oli virassaan vielä syyskuun ensimmäisen viikon, hänen jälkeensä jatkoi Ilmajoen va. saarnaaja, pastori Edvard Pöyry, joka oli myös Sjöblomin lanko. Tammisaari oli toisin ainoa leiri, jossa toimi kaksi kasvatusjohtajaa jo kesällä. Pöyry jatkoi syyskuussa tuttua virkaansa. Mikkelin leirillä toimi elokuun alkuun Juho W. Wallinheimo, hänen jälkeensä Alajärven vt. kirkkoherra Eeli Rankala. Puolet kasvatusjohtajista oli toiminut aikaisemmin pappeina rintamalla.<sup>26</sup> Pappien keski-ikä oli hieman päälle 30 vuotta.

Kasvatusjohtajan virkapukuna oli kenttäpapin vihreä puku, jossa valkoiset ristimerkit. Myös tumma puku oli sopiva, ellei ollut mahdollisuutta hankkia vihreätä. Yhtenäinen virkapuku oli Sjöblomin mielestä suotava, joskaan ei pakollinen. Kasvatusapulaisten virkatunnuksena olivat molemmissa käsivarsissa nauhojen ympäröimät valkoiset ristit.<sup>27</sup>

Sjöblom kertoi Kuopion yleisessä yksityisessä pappeinkokouksessa elokuussa 1918 pitämässään puheessa, että kasvatustoiminta alkoi vain muutamia päiviä kestäneiden valmistelujen jälkeen lähes kaikissa leirissä, ja työssä ahersi ennen pitkää satakunta työntekijää. Toiminnan täytyi olla kokonaan teoreettista, sillä ”vankien rauhaton mieli, elämä vankileireissä siihen kuuluvine järjestelmissineen, jonotuksineen, tutkimisineen ja tuomitsemisineen oli suurena esteenä kasvatustyölle.”<sup>28</sup> ”Meidän täytyy toivoa, että Suomen työmies oppii käsittämään, että suomalaisen sosialismin kanssa ei pitäisi olla tekemisissä.”<sup>29</sup>

Kasvatusosaston tehtävänä oli hankkia kirjallisuutta, perustaa kirjastoja osittain kirjalahjoituksin, kehittää luku- ja kouluopetusta ja järjestää rippikouluja. Kasvatusjohtajien piti tarkasti käydä lahjoituskirjalahetykset läpi sopimattoman aineiston pois-tamiseksi. Ainoat tiedot lahjoitusten määrästä ovat Helsingin vankileiriltä. Ostojen ja kirjalahjoitusten avulla vankilakirjastoon saatiin hankittua 104 Raamattua, 763 Uutta testamenttia, 3 038 virsi- tai laulukirjaa sekä muita kirjoja ja kirjasia kaikkiaan 15 250 kappaletta.<sup>30</sup>

Kasvatustyöntekijöitä oli vankimäärään nähden liian vähän, eivätkä kaikki vangit ehtineet tavata pappia kertaakaan leiriaikanaan. Viljo Sohkanen kertoo Suomenlinnas-ta, että pappeja oli näkynyt vain päävahdissa keväällä.<sup>31</sup> Tammisaarella, jonne kasva-tusapulaiset saapuivat vasta kasvatusjohtajan jälkeen, vankina ollut Pekka Railo kertoo juuri toimeensa saapuneen kasvatusjohtajan päätehtävänä olleen vankien kirjeenvaih-

25 KA VSA SVL:n kasvatusosaston ark. Hannes Sjöblomin kirje Lappeenrannan kasvatusosaston johtajalle 15.7.1918.

26 KA Senaatin kirkollistoimituskunnan ark. Saapuneet kirjeasiakirjat 1918. Luettelo Suomen armeijassa toimi-neista papeista, liittyy Svanbergin senaatille 7.6.1918 lähettämään selostukseen KD 24/501 1918; *Godenhjelm* 1927; 1944; *Ottela* 1977, 137–139; *Pekkalainen & Rustanius* 2007, 395–396.

27 KA VSA SVL:n kasvatusosaston arkisto. Hannes Sjöblomin kiertokirje n:o 9 kasvatusjohtajille 21.6.1918.

28 Ppkip Kuopio 1918, 55.

29 Ppkip Kuopio 1918, 42.

30 *Helsingin Sanomat* 24.10.1918; *Uusi Suometar* 23.10.1918.

31 *Sohkanen* 1988, 188.

don tarkastaminen. Hän tapasi pastoria muutaman kerran tämän toimistossa. ”Kasvatustoimintajille annetut ohjeet ehkä soveltuivat pienissä ja suljetuissa vankiloissa kokeiltaviksi. Tammisaarella ne olivat yleisesti katsoen mahdottomat toteuttaa. Siksi niitä ei liene yritettykään kuin ehkä joissain aivan rajoitetuissa puitteissa, sairaaloissa ja kuritushuonekoppeihin suljettujen vankien keskuudessa.”<sup>32</sup>

Ylipäällikkö Mannerheim oli kieltänyt Seinäjoella antamassaan päiväkäskyssä 18.3.1918 vankileirien julkisen arvostelun. Kun koko Sotavankilaitos oli armeijan alainen, kaikki sen virkailijat, vaikka olivat palkattuja siviileitä, olivat samojen säädöksien alaisia.<sup>33</sup> Vallitseva sensuuri oli estänyt oikean tiedon saannin myös siviileiltä, ja lehdistö pyrki kieltämään ongelmat. Esimerkiksi Hufvudstadsbladet kirjoitti: ”Ei ole totta, että vangit kuolevat nälkään.”<sup>34</sup> Viipurin leiriltä päästettiin 6.6. kotiin 480 vankia, ja annetun lausunnon mukaan epäiltiin ”tuskin yhdenkään heistä päässeen elävänä kotiin.”<sup>35</sup>

## Kasvatustoiminnan haastava työkenttä

Sivistystasoltaan vankijoukko oli kasvatusta- ja opetustyötä ajatellen mahdollisimman epätasainen, kouluttamattomista korkeasti koulutettuihin. Tuomitusta vangeista noin viidenneksellä oli puutteita joko luku- tai kirjoitustaidoissa, ja täysin lukutaidottomiakin oli lähes 10 prosenttia.<sup>36</sup> Kasvatustyö kärsi määrärahojen vähyydestä, vaikka kasvatustöiden työ oli ainoa merkittävämpi työmuoto vankien henkisen huollon alalla. Leireillä työskentelevät papit olivat nuoria ja kokemattomia. Pahin työn este oli leirien katastrofaaliset olosuhteet. Nälkäkuoleman partaalla hoippuvissa tutkintovangeissa ei useinkaan ollut helppoa herättää kiinnostusta uskonnollisiin kysymyksiin. Leireillä työskentelevät papit kokivat tilanteen kauhistuttavana ja esittivät useaan kertaan parannustoivomuksia leirien johtoportaalille ja jopa Svinhufvudille, tuloksetta.<sup>37</sup>

Ehtoollisen jakaminen tuhansille vangeille aiheutti jatkuvia ongelmia, ehtoollisviininikin loppui. Sjöblom joutui perustelevaan suureen ehtoollisviinin ja leivän kulutusta sairaiden ja kuolevien parissa.<sup>38</sup> Marjamehun tarjoaminen viinin asemesta ärsytti vankeja. Papeista taas oli ollut ”häpeällistä”, kun vangit asettuivat nälkäisinä, jotain suuhunsa saadakseen, yhä uudelleen ehtoollisjonoon. Hennalan pappi, mahdollisesti Alanen, oli vienyt vangeille kulhollisen öylättejä ja ehtoollisviiniä. Abel (Aapeli) Heikkilän mukaan vangit joivat viinin, mutta öylättiä kaatui. ”Me ahmimme ööletit pian lattialtakin. Nälkä niistä yltyi. Pappi toi toisia, mutta viini huononi marjamehuksi. Pappi vakuutti höpisten, että ne on Kristuksen Jeesuksen ruumista verta. Mitä me höpimisestä. Meille oli pääasia että jotain saimme.”<sup>39</sup>

32 *Railo*, 186–187.

33 KA VSA VIII 256. a. Mannerheimin Päiväkäsky n:o 26. 1. §; *Paavolainen* 1971, 299.

34 *Paavolainen* 1967, 390.

35 *Kuoleman kentiltä* 1918, 242.

36 SVT XXIII 32, 27.

37 KA SKHS B–136 Hannes Sjöblom Antti J. Pietilälle 9.7. ja 15.7.1918.

38 KA VSA SVL:n kasvatustöiden ark. Hannes Sjöblomin kirje esittelijäsihteeri Yrjö Loimarannalle.

39 Abel Heikkilän käsikirjoitus.

Lennart Heleniusta, joka oli pappinakin osallistunut taistelutoimintaan, oli järkyttänyt Viipurin valloituksen yhteydessä tapahtunut 70 punavangin surmaaminen. Vankeja ei ollut tutkittu eikä tuomittu, ja kun hän oli arvostellut raakaa surmatyötä, hänelle oli sanottu, ettei hänen sovi sekaantua viranomaisten päätöksiin.<sup>40</sup> Helenius (vuodesta 1935 Heljas) kieltäytyi *Murtorinteen* mukaan kesällä 1918 jäämästä armeijan palvelukseen, ”vaikka häntä tähän kovasti pyydettiin. Valkoisen armeijan henki ei enää vastannut hänen isänmaallisia ihanteitaan.”<sup>41</sup> Heljas ei myöhemmin halunnut muistella näitä aikoja.<sup>42</sup>

Tampereen leirillä sielunhoitotyön järjestänyt pastori K.H. Seppälä toteaa: ”Tein sen arastellen ja alakuloisella mielellä.”<sup>43</sup> Viipurin leirin kasvatusjohtaja Arvo Pohjannoro oli myös syksyyn mennessä työhönsä loppen väsynyt. Pastori Niilo Mustala kirjoittaa Hämeenlinnan vankileiriltä: ”7–800 miehen henkinen hoito, ja vielä vartiopalveluksen demoralisoivassa ilmapiirissä elävien, tuo sellaisen lisätyön, että se noin vaan jo täyden kuorman päälle viskattuna ei niinkään suurta tyydytystä tuota.”<sup>44</sup> Mustala kirjoitti Sjöblomille, ettei vankileirin ylilääkäri, joka ei anna arvoa kasvatustoiminnalle, salli kasvatuspulaisten vierailua vankien luona sairaalassa aamupäivisin.<sup>45</sup> Sjöblom kirjoitti ylilääkärille.<sup>46</sup> Kasvatusapulailla oli sen jälkeen vapaa pääsy sairaalaan.

Leirien huonot olosuhteet, raskas työ ja nälkäkuoleman partaalla hoippuvien vankien kohtaaminen olivat synnä muutaman kasvatusjohtajan haluun päästä eroon tehtävästään. Yrjö J.E. Alaselle tämä oli ensimmäinen työpaikka pappisvihkimyksensä jälkeen. Hän kirjoitti Sjöblomille kesäkuussa: ”Tämä vankileirilaitos on oikea helvetin esipiha – niin täyteen sullottu kärsimystä, ihmisten räökkäystä, surua ja katkeruutta – vapautetuiksi määrättyt kuolevat ennen kuin ehtivät saada määräyksen.”<sup>47</sup>

Hän anoi lomaa jo kesäkuussa, ja erosi tehtävästään, johon hän ehdotti asessori Paul Sonnyä. Pietarista paenneesta Sonnystä on annettu erilaisia kuvauksia. Riku Rouanne sanoo hänen puheestaan, että se oli henkistä räökkäystä.<sup>48</sup> Väinö Salmi puolestaan kehuu Sonnyä mahtavaksi puhujaksi.<sup>49</sup>

Sjöblom joutui ikävään välikäteen kirjoitettuaan Sotavankilaitoksen päällikölle kirjeen sen jälkeen, kun oli saanut Viipurin kasvatusjohtajalta tiedon, etteivät lääkärit huolehtineet hyvin sairaista: ”Sairasta vankia ei viedä sairaalaan, ennen kuin hän tulee liikkumaan kykenemättömäksi.”<sup>50</sup> Sotavankilaitoksen päällikkö, joka oli jo viikkoilmoituksen saanut, vastasi Sjöblomille. Hän syytti Sjöblomia liiasta jyrkkyydestä:

40 *Juva* 1990, 420–421.

41 *Murtorinne* 2006, 25.

42 *Murtorinne* 2006, 24.

43 *Saarinen* 1963, 132.

44 KA VSA SVL:n kasvatusosaston arkisto. Kasvatusjohtaja Niilo Mustalan kirje Hannes Sjöblomille heinäkuussa 1918.

45 KA VSA SVL:n kasvatusosaston ark. Niilo Mustalan kirje Hannes Sjöblomille 13.7.1918.

46 KA Vapauss.ark. SVL:n kasvatusosaston ark. Hannes Sjöblomin kirje Hämeenlinnan vankileirin ylilääkärille 30.7.1918.

47 KA VSA SVL:n kasvatusosaston ark. Kasvatusjohtaja Yrjö J.E. Alasen kirje Hannes Sjöblomille 23.6.1918.

48 *Rouanne* 1928, 411.

49 *Salmi* 1967, 208–209.

50 KA VSA SVL:n kasvatusosaston ark. Lähetetyt kirjeet. N:o 782, K.D:m N:848. Sjöblomin kirje Sotavankilaitoksen päällikölle 26.7.1918.

”Otat takaisin ja pyydät sitä anteeksi.” Kirjoittaja pohti kuitenkin monisanaisesti eri mahdollisuuksia, mistä kyseinen asiointi saattaisi johtua. ”Mitään juhmallista tutkimtoa en katso asian vaativan.”<sup>51</sup> Sjöblom vastasi kirjeeseen: ”Vakuutan, etten tällä tarkoittanut syyttää vankileirin lääkäriä persoonallisesti – – vaikka työssä kiusaantuneena ilmoituksen sanamuoto tuli liian jyrkäksi.”<sup>52</sup> Kysymyksessä oli vankileirin arvostelu, mikä oli kiellettyä, eivätkä eri ammattiryhmien edustajat saaneet arvostella toistensa työtä.

Pappien tilanne oli vaikea ja vaikuttamiskeinot rajallisia. Esimerkiksi kesän 1918 kuudessa Riihimäen vankileirin kasvatusjohtaja Urho Valtari yritti saada syyttömät, joutokassa vahingossa mukaan joutuneet alaikäiset pois leireiltä. Riihimäen leirillä oli 800 alle 18-vuotiaasta.<sup>53</sup> Kesä–heinäkuun lapsivankien, korkeintaan 15-vuotiaiden määrä eri leireillä oli noin 350.<sup>54</sup> Leireillä oli pikkuvauvojakin.<sup>55</sup> On mahdollista, ettei kaikkia lapsivankeja ole kirjattu. Santahaminan leirillä toimi myös synnytyssairaala. Valtarin huoli alaikäisistä oli aiheellinen. Lasten ja nuorten leirikuolemat ovat toistaiseksi jääneet kirjallisuudessa lähes huomiotta, mutta alle 18-vuotiaita kuoli eri punavankileireillä vuoden 1918 aikana yhteensä ainakin 952.<sup>56</sup>

Hennalan leirillä ollut vanki Abel Heikkilä kertoi nähneensä pappien kantavan ”prouninkia”, ja papit olivat mukana kuulusteluissakin.<sup>57</sup> Pappien kaksijakoinen tehtävä kuulustelijoina ja rippien vastaanottajina loitonsi heidät vangeista, eivätkä voittajien puolelle asettuneet papit pystyneet saavuttamaan yleensä vankien luottamusta. E.A. Heinonen kirjoitti päiväkirjaansa Hennalan vankileirillä:

Kasvatus-osaston miehet ja naiset harjoittivat ammattiaan, ja tuntui kuin olisi kuolemalta pestiä ottanut, yleensä ei heistä paljon välitetty annettiin heidän toimittaa seremoniansa sitenhän poistuivat. – – Oli totta ettei jaksanut lukea ei pysynyt ajatukset kasassa, kuin oli vatsa tyhjä oli pääkin tyhjä se pitää varmasti paikkansa.<sup>58</sup>

## Kasvatusapulaisista suurin osa teologian ylioppilaita

Kasvatusosasto haki leireille kasvatusapulaisia lehti-ilmoituksilla.<sup>59</sup> Työhön ilmoittautumiset tapahtuivat leirien kasvatusjohtajille. Hämeenlinna ja Riihimäki etsivät kasvatusapulaisia omilla ilmoituksillaan:

51 KA VSA SVL:n kasvatusosaston ark. Saapuneet kirjeet. N:o 924. Sotavankilaitoksen päällikön allekirjoittamaton ja leimaton vastauskirje Sjöblomin kirjeeseen n:o 109.

52 KA VSA SVL:n kasvatusosaston ark. Lähetetyt kirjeet. Nro 1485. Hannes Sjöblomin kirje Sotavankilaitoksen päällikölle 19.8.1918.

53 Saarinen 1963, 133.

54 Pekkalainen & Rustanius 2007, 350–351.

55 Sievers 1930, 60–61.

56 Vuosina 1914–1922 sotaoloissa surmansa saaneiden nimitiedosto. <http://vesta.narc.fi/cgi-bin/db2www/so-tasurmasivu/main>; Pekkalainen & Rustanius 2007, 352.

57 Abel Heikkilän käsikirjoitus.

58 TA 1918 arkisto 323.2, kansio 11, E.A. Heinonen. ”Valtiollisen vangin muistelmat.”

59 *Uusi Suometar* 1.6. ja 2.6.1918; *Kotimaa* 4.6.1918.

– – sotavankileiriin otetaan heti suurempi määrä asiaa harrastavia ylioppilaita ja kansakoulunopettajia huolehtimaan vankien henkisestä hoidosta. Palkka on 650 mk kuussa. Hakemukset osoitettava allekirjoittaneelle – – vankileirin kansliaan.<sup>60</sup>

Viipuri halusi työhön ”kristillishenkisen mieshenkilön, joka olisi perehtynyt esitelmien pitoon ja opetustyöhön.” Etusija annettiin kansakoulunopettajalle.<sup>61</sup> Kaikkein vaikeinta oli saada kasvatustalouksellisia Vaasaan, jonne saatiin vain yksi.

Riihimäen kasvatustalouksen johtaja Valtari valitti heinäkuussa kasvatustalouksellisten saavan liian pientä palkkaa verrattuna vartijoiden 450 markan kuukausipalkkaan, johon oli lisäksi myös ilmainen ateriatu.

”Meillä raskaampi työ, vähemmän palkkaa ja vähemmän tunnustusta.”<sup>62</sup> Ilmoituksissa luvattua 650 markan palkkaa eivät siis kaikki saaneet.

Kasvatustalouksellisten valitsemista kasvatustalouksellaisista eniten oli teologian ylioppilaita (14). Seuraavaksi suurimmat ryhmät ilmoitettujen ammatti- tai muiden tietojen perusteella olivat: opettajat (13), ei ammatti- tai muita tietoja (12), kansakoulunopettajat (10), pastorit (9), ylioppilaat (7), lähetysoppilaat (6), saarnaajat (5), diakonit (2) ja seuraavista yksi edustaja: kirkkoherra, komministeri, maisteri, uskonnon lehtori, lehtori, lähetyssaarnaaja, sanitäööri, merimiessaarnaaja, filosofian kandidaatti, köyhäntalon johtaja, voimistelunopettaja, herra, rouva. Kaikkiaan kasvatustalouksellaisista oli naisia 12, mutta nimitietojen ollessa puutteellisia, on heitä voinut olla enemmänkin.<sup>63</sup>

Helsingin vankileirin kasvatustalouksen johtaja Johannes Kunila oli Sjöblomin lähin apulainen. Helsingistä saatiin toimintaraportti jo kesäkuusta, muilta heinäkuusta. Helsingissä toimi yhteensä 34 Hannes Sjöblomin valitsemaa kasvatustalouksellista, joista ainakin viisi oli naisia. Kaikkien etunimiä ei ole merkitty, myös monien ammattitiedot puuttuvat. Vain kaksi kasvatustalouksellista oli toimessaan koko jakson kesäkuun alusta syyskuun puoleenväliin, yhdellä valituista aika supistui kahdeksaan vuorokauteen.

## Pakolliset jumalanpalvelukset ja yleissivistävät luennot

Sjöblom asetti laatimassaan ohjesäännössä kasvatustyön päämääräksi ”palauttaa väärään johdetut mielet kunnioittamaan Jumalaa, rakastamaan kotia ja synnyinmaata”.<sup>64</sup> Ensimmäisessä kiertokirjeessään kasvatustalouksellaisille hän painotti, että työtapojen tuli olla sekä uskonnollisia että yleissivistäviä, joskin puhtaasti uskonnollisella toiminnalla tuli olla etusija. ”Saammehan toivoa, että kovat sydämet ovat sotavankiloissa murtuneet ja valmistaneet mieltä uusivalle taivaan sanomalle.” Keskeinen sija toiminnassa tuli olla jumalanpalveluksilla, jonne saapuminen olisi pakollista.<sup>65</sup> Naantalilainen Armas Rönnholm kertoi pojalleen papin kehottaneen Iso Mjölössä, että vangit rukoilisivat ”helpotusta helvettiin”. Vangit pyysivät toistuvasti papilta virttä ”Jo vääräys vallan

60 *Hämeen Sanomat* 8.6.1918; *Helsingin Sanomat* 12.6.1918; *Uusi Suometar* 12.6.1918.

61 *Itä-Suomen Työmies* 12.6.1918.

62 KA VSA SVL:n kasvatustalouksen ark. Kasvatustalouksen johtaja Valtarin viikkoraportti 28.7.–3.8.1918

63 KA VSA SVL:n kasvatustalouksen ark.; KA. VSA SVL:n päällikölle saapuneet kirjeet 1918. Luettelo kasvatustalouksellaisista ja vartiopalvelusta suorittavista; *Ottela* 1977, 140–144; *Pekkalainen & Rustanius* 2007, 398–401.

64 OMA Kuopion hiippakunnan ark. Saapuneet asiakirjat. AD 539/1918. SVL:n kasvatustalouksen yleinen ohjesääntö.

65 KA VSA SVL:n kasvatustalouksen ark. Hannes Sjöblomin kiertokirje N:o 1 kasvatustalouksellaisille 5.6.1918.



saapi”, ja pappi ihmetteli eivätkö he muuta osaa.<sup>66</sup> Lahdessa ajettiin vangit pistimillä kirkkoon, elleivät he menneet sinne vapaaehtoisesti. Papin puheiden arvostelusta vietiin päävartioon rangaistavaksi. Myöhemmin sama pappi houkutteli vangit hengelliisiin tilaisuuksiin sirkustaiteilija Matti Linjan esittämällä tempuilla. Vangit tulivat mielellään.<sup>67</sup> Tilanne kärjisty myöhemmin Tammisaaressa 1920 jopa kirkossakäyntilakoksi, ja lopulta tuomittujen vankien pakollisesta kirkossakäynnistä luovuttiin.<sup>68</sup> Vangit olivat silloin jo vankeinhoitohallituksen alaisina siviilivankeina.

Yleissivistäviä luentoja eri aloilta sekä lukukouluja ja rippikouluja pidettiin erittäin runsaasti. Ainakin Tampereella opetettiin myös mittausoppia heinä–elokuussa kymmenille oppilaille.<sup>69</sup> Vaasassa opetettiin laskentaa.<sup>70</sup> Kasvatustoiminnasta kesä–heinäkuun vaihteessa tehdyssä yleiskatsauksessa mainittiin, että ”eräässä vankilassa” on pantu alulle oppikoulu.<sup>71</sup> Kasvatusosasto järjesti myös laulunopetusta, ohjelmaan kuului Riihimäellä voimistelua ja leikkiäkin.<sup>72</sup> Naisvankien kerrottiin tehneen myös nukkeja ja niistä näyttelyn.<sup>73</sup>

Osa työhön kykenevistä vangeista lähetettiin työleireille sekä valtion että yksityisten töihin. Kasvatusjohtajat raportoivat säännöllisesti viikkoraporteissaan työvankien määrän ja miten heidän hengellinen kasvatus työnsä oli järjestetty. Kasvatusapulaiset kävivät työsiirtoloissa myös järjestämässä vankien työoloja.<sup>74</sup> Toisinaan kyseisten paikkakuntien papisto hoiti tehtävän.<sup>75</sup>

Sjöblom pyysi vanhaa ystäväänsä, jumaluusopin tohtori Antti J. Pietilää mukaan kasvatus työhön.<sup>76</sup> Pietilä myöntyi.<sup>77</sup> Hän kirjoitti vangeille pakolliseksi oppimateriaaliksi tarkoitetun 46-sivuisen *Kansalaiskunnan käsikirjan*, josta otettiin kasvatusosaston kustantamana 10 000 kappaleen painos. Mitään tilastoa oppikirjasuorituksista ei ole. Kirjaa myytiin myös kasvatus työhön hyväksi, vankien kappaleet oli painettu huonommalle paperille.

Sjöblom määräsi kasvatusjohtajat järjestämään kurssit, mutta osallistumis pakkoa ei noudatettu. Osallistujistakaan ei juuri ole tietoa. Pietilän siveysopillisen julkaisutyö käsitti myös kirjaset *Luokkaviha*, *Tarvitseko työmies kristinuskoa*, *Nykyaikaisen sivistyksen vararikko*, *Kostonhimo kansan turmio*, *Puolue-elämä terveeksi*, *Voitonhimo kansallinen turmio* sekä laajemman teoksen *Kirkko ja vallankumous*. Hän kirjoitti: ”Luokkahenki, missä se voimakkaimmillaan vaikuttaa, ei tuo mukanaan ainoastaan avointa taistelua kansan eri kerrosten välille, vaan myrkyttää itse yhteiskunnan sydämen kylvämällä mieliin epäluuloa toisia kansanluokkia vastaan.”<sup>78</sup> Pietilän toiminta leirien luennoitsi-

66 Mikko Rönnholm Tuulikki Pekkalaiselle 4.3.2007.

67 Rouanne 1928, 411–412.

68 Salmi 1967, 284.

69 KA VSA SVL:n kasvatusosaston ark. Tampereen kasvatusjohtajan viikkoilmoitukset 18.–24.8.; 25.–31.8.1918

70 KA VSA SVL:n kasvatusosaston ark. Vaasan kasvatusjohtajan viikkoilmoitus 28.7.–3.8.

71 KA VSA SVL:n kasvatusosaston ark. Kasvatustoiminnan yleiskatsaukset. Viikko 30.6.–6.7.1918.

72 KA VSA SVL:n kasvatusosaston ark. Riihimäen kasvatusjohtajan viikkoilmoitus 28.7.–3.8.1918.

73 KA VSA SVL:n kasvatusosaston ark. Riihimäen kasvatusjohtajan viikkoilmoitus 21.–27.7.1918.

74 KA VSA SVL:n kasvatusosaston ark. Tampereen kasvatusjohtajan viikkoilmoitus 14.–20.7.1918.

75 KA VSA SVL:n kasvatusosaston ark. Lappeenrannan kasvatusjohtajan viikkoilmoitus 28.7.–3.8.1918.

76 KA VSA SVL:n kasvatusosaston ark. Hannes Sjöblomin sähkösanoma Antti Pietilälle. Ei päivämäärää.

77 KA VSA SVL:n kasvatusosaston ark. Antti Pietilän kirje Hannes Sjöblomille 12.6.1918.

78 Pietilä 1918 c, 24–25.

jana supistui vain käyntiin Tampereella, josta kasvatusapulainen Kalle Sandelin kirjoitti päiväkirjaansa: ”Johdettuani edellisenä päivänä voimistelua ja pidettyäni 2 esitelmiä vallankumouksen syistä tuli Pietilä taas eilen vankeja haukkumaan puhuen Luokkavihasta.”<sup>79</sup> Pietilä sairastui, eikä jatkanut luentokierroksiaan, lisäksi hän oli vaatinut Sjöblomilta suurempia palkkiota kuin hänelle voitiin maksaa.

Kasvatusosaston muina yleispuhujina toimivat pastori Juho Heikki Tunkelo, joka puhui ainakin Turun ja Hämeenlinnan leireillä, ja esittelijäsihteeri Yrjö Loimaranta. Esitelmien aiheet käsittelivät useimmiten uskontoa, historiaa, myös henkilöhistorioita, isänmaallisuutta, yhteiskuntaa ja terveydenhoitoa. Pietilän jälkeen yleisluennoitsijana toiminutta pastori Väinö Malmivaaraa olivat vangit Tampereen kasvatusjohtaja Schalinin mukaan pitäneet hyvänä puhujana.<sup>80</sup> Hän ehti vierailla kaikilla muilla leireillä paitsi Helsingissä. Hänen puheitaan ei ole säilynyt, mutta jotkut keskisuomalaiset sotilaat olivat kuitenkin sanoneet Malmivaaran puheen jälkeen, miten puhuja olisi saanut ”meidän pojat” menemään sekä tuleen että veteen. Lappeenrannan kasvatusjohtaja on kirjoittanut viikkoilmoitukseensa Malmivaaran puheesta: ”Hänen kauttansa Jumala puhui voimakkaasti monille vangeille.”<sup>81</sup> Tampereelta mainitaan myös saarnaajat Lund, Jokinen ja Etelämäki.<sup>82</sup> Ulkopuolisia luennoitsijoita ei leireille päästetty puhumaan.<sup>83</sup> Sjöblomin mielipide oli, että ilman tarpeellista yhteisymmärrystä se olisi vain vahingoksi.<sup>84</sup>

Kasvatustyöntekijöiden puheista syntyi joskus kiivaita väittelyjä, eivätkä järjestyshäiriötkään puhetilaisuuksissa olleet harvinaisia. Tammisaarella vankina ollut Väinö Salmi kertoi ”räiskyivistä yskänkohtauksista” pastori Pöyryn syyttäessä vankeja. Pöyry menetti malttinsa.<sup>85</sup> Kasvatustyöntekijän alkaessa saarnata saattoivat vangit huutaa: ”Anna leipää. Ei me saarnalla eletä.”<sup>86</sup>

Vankien erityisessä suosiossa oli Suomenlinnan kasvatusapulaisena loppukesästä alkaen, ja vankeinhoitohallituksen alaisuudessa jatkanut saarnaaja Väinö Stenbäck, joka muistiinpanoissaan kertoi yksityiskohtaisesti myös keskusteluistaan jopa kuolemantuomitun kanssa. Stenbäck lähestyi vankeja ystävänä. Vankileirin omaa pappia vangit nimittivät ”mustaksi korpiksi”, ja saivat papista myös eräänlaisen yliotteen välinpitämättömyydellään. Eräs vankina ollut entinen nimismies oli ajanut tämän vankeja haukkuneen papin pois uhkauksin.<sup>87</sup>

Tampereen kasvatusapulaisena toimineen filosofian maisteri, jääkäri Kalle Sandelinin<sup>88</sup> kuvaukset leirielämästä osoittavat hänen olleen tehokas vankien opetustoiminnassa. Hän ei puuttunut päiväkirjamerkinnöissään millään tavalla leirin oloihin, ja vietti normaalia nuoren miehen elämää huvituksineen. Sandelinin sympatiat olivat

79 Kalle Sandelinin päiväkirja.

80 KA Vapauss.ark. SVL:n kasvatusosaston ark.. Tampereen kasvatusjohtaja Schalinin kirje Hannes Sjöblomille 29.7.1918.

81 KA VSA SVL:n kasvatusosaston ark. Lappeenrannan kasvatusjohtajan viikkoilmoitus 11.–17.8.1918.

82 KA VSA SVL:n kasvatusosaston ark. Tampereen kasvatusjohtajan viikkoilmoitus 21.–27.7.1918.

83 *Kotimaa* 11.6.1918 Sotavankileirivaikutelmia.

84 KA VSA SVL:n kasvatusosaston ark. Hannes Sjöblomin kirje SVL:n päällikölle 17.8.1918.

85 *Salmi* 1967, 270.

86 TA 1918 muistelmakokoelma. E.A. Heinonen. ”Valtiollisen vangin muistelmia”, 30.

87 Väinö Stenbäckin muistiinpanot.

88 Nimenmuutoksen jälkeen myöhemmin Sorainen.

kuitenkin olleet jo sodan aikana punaisten puolella. Hän kirjoitti keväällä väitelleensä kiivaasti erään valkoisen puolen edustaja kanssa, mutta joutuneensa myös punaisten pidättämäksi ja päässeensä vapaaksi. Köyhälistön vallankumous oli hänestä täysin oikeutettu. Hän kertoi valinneensa puolensa ja liittyneensä valkoisiin vasta kuulleen punaisten teoista, mutta hänen ”omatuntonsa ei ole puhdas” nyt tekemäänsä työhön ryhtyessään.<sup>89</sup>

Leireillä pidettyjen kasvatusjohtajien luentojen käsikirjoituksia ei ole toistaiseksi löydetty. Niitä saattaa kenties kuitenkin olla esimerkiksi yksityisissä arkistoissa. Poikkeuksen tekee kasvatusapulainen Sandelinin paperilapulle kirjoittama esitelmäluonnos, jonka hän on kirjoittanut heinäkuun puolivälissä, vajaa viikko Tampereelle saapumisensa jälkeen. Tässä ”Kansalaissodan syistä” pitämässään luennossa hän pohti muun muassa suomalaisten jatkuvaa kamppailua mahtavien naapurikansojen puristuksessa. Lisäksi hän kertoi historiallisia tapahtumia, ja piti vallankumoukseen ryhtymistä ”luonnottomana tapahtumana”, joka olisi saanut jäädä tekemättä. ”Tosin seisomme tapahtumia vielä liian lähellä voidaksemme täysin puolueettomasti asioita tuomita ja arvioida,” Sandelin kuvaili.<sup>90</sup>

Luentojen aiheet olivat osittain korkealentoisia, esimerkiksi tähtitieteestä. Kaikki eivät kirjanneet luentojen aiheita, mutta niitä olivat muun muassa ”Kodin merkityksestä”, ”Isänmaan rakkaus”, ”Mitä hyötyä ihmiselle on uskonnosta”, ”Sosiaalisesta uudistuksesta kristinuskon pohjalta” tai kuuluisista henkilöistä, esimerkiksi Paavo Ruotsalaisesta, josta Tampereella pidettiin kaksi luentoa.<sup>91</sup> Luennoitsijoiden nimiä ei yleensä ole mainittu milteään leiriltä..

Varsinkin Mikkelin leirillä panostettiin yleissivistäviin luentoihin, jotka kertoivat kotimaan merkkihenkilöistä sekä myös Yhdysvaltain historian suurmiesten historiasta. Elokuussa Mikkeliissä yhden luennon aiheena oli ”Joukkojen psykologia” ja esitelmäsarja herännäisyydestä. ”Vankien verrattain pienen lukumäärän nojalla on voitu heihin paremmin tutustua. Vapauduttuaankin ovat vangit osoittaneet kiitollisuutta ja tulleet puhumaan”, kirjoittaa kasvatusjohtaja viikkoilmoitukseensa.<sup>92</sup> Heinä–elokuun vaihteessa Mikkeliissä pidettiin peräti 18 esitelmää.

Sjöblom oli suunnitellut yksisivuisen ohjeen leirien viikkoraportointeja varten, ja jokaisen kasvatusjohtajan tuli lähettää raporttinsa hänelle. Näistä tiedoista koottiin yhteinen lista, joka lähetettiin kiertokirjeenä edelleen kaikille kasvatusjohtajille ja SVL:n johdolle. Sjöblom lähetti kasvatustyön yleiskatsaukset myös sota-asianministeri Thesleffille ja myöhemmin myös vankeinhoitohallituksen ylitirehtöörille.<sup>93</sup>

Kasvatusasiain päällikön ja hänen alaistensa välinen yhteydenpito oli varsin muodollista ja etäistä, ajan hengen mukaista. Sjöblomia herroiteltiin. Leireillä esille tulleet ongelmat esitettiin toisinaan peitetysti. Yhteen viikkoilmoitussivuun kasvatustoiminnasta sai vain pääasiat, omille mielipiteille ei juuri ollut tilaa. Kasvatusjohtajat lähestyivät päällikköään myös kirjeitse, jos raportti vaati lisäselvitystä.

89 Kalle Sandelinin päiväkirja 1918; *Pekkalainen & Rustanius* 2007, 236.

90 Kalle Sandelinin päiväkirja 1918; *Pekkalainen & Rustanius* 2007, 238–239.

91 KA VSA SVL:n kasvatusosaston ark. Tampereen kasvatusjohtajan viikkoilmoitukset 7.–13.7 ja 14.–20.7.1918.

92 KA VSA SVL:n kasvatusosaston ark. Mikkelin kasvatusjohtajan raportti Hannes Sjöblomille viikolta 21.–27.7.1918.

93 KA VSA SVL:n kasvatusosaston ark. Hannes Sjöblomin kirjeet sota-asianministerille 2.8., 6.8., 10.8., 16.8., 19.8., 2.9., 6.9., 19.9.1918, ja VHH:n ylitirehtöörille 6.8., 10.8., 16.8., 19.8., 2.9., 6.9., 11.9., 19.9.1918.

Sjöblom laati 12 kohdan kysymysluettelon,<sup>94</sup> Mutta kaikkiin kysymyksiin papit eivät aina vastanneet, eikä omille mielipiteille yhden sivun mittaisessa kyselyssä ollut juuri tilaakaan. Sjöblom odotti asioiden hoituvan suunnitellusti. Joitakin kommentteja ”vankien katuvaisuudesta” saattoi myös löytyä, tai miten ”ihanaa” oli ollut keskustelu kuolemaantuomitun kanssa, pääasiassa raportoitiin käytännön toimista. Epäkohdat kuten opetushuoneistojen vähyys tai välineiden puute merkittiin, tosin varovaisesti, koska vaikea rahatilanne ymmärrettiin. Kuitenkin nämä annetut ilmoitukset sisälsivät erittäin paljon informaatiota olosuhteisiin nähden varsin laajasta kasvatustoiminnasta, ja varsinkin sen vaikeuksista.

Vankileirien tulevan ja lähtevän postin sensurointi teetti suhteettoman paljon työtä papeilla, ja se vei aikaa muulta työltä. Viikkoilmoituksissa tästä ei juuri ole mainintoja, mutta postin sensurointi esiintyi vankien kertomuksissa. Vangeilta oli kielletty poliitikasta puhuminen ja leirien arvostelu. Pekka Railo, joka mainitsi tavanneensa tuttua pastoria vain kolme tai neljä kertaa, kirjoittaa:

– – Tammisaaren kasvatuspäällikkö oli tullut virkaansa päivää tai paria ennen saapumistani vankileirille. Tällöin hänen päätehtävänään oli vankien kirjeenvaihdon tarkastaminen. – – En halua millään tavoin arvostella tai moittia edellä kuvattua kasvatustyötä. Totean vain, että olosuhteet tekivät sen toivottomaksi ja tehottomaksi sekä että kasvatettavat eivät siitä piitanneet, eivätkä kostuneet, harvoja poikkeuksia ehkä lukuun ottamatta.<sup>95</sup>

Kasvatusjohtajille annetut ohjeet olisivat soveltuneet kokeiltaviksi pienissä ja suljetuissa vankiloissa, mutta ”Tammisaarella ne olivat yleisesti katsoen mahdottomat toteuttaa”, eikä papeilla ollut juuri mahdollisuuksia vaikuttaa vankileireillä vallitseviin olosuhteisiin.<sup>96</sup>

Papit valittelivat, että omaisten lähettämien pakettien jakaminen vangeille häiritsi samanaikaista oppituntia, tai että vangit tekivät pilkkaa Herran pyhän ehtoollisen toimittamisesta.<sup>97</sup> Myös vankien siirtyminen esimerkiksi työleireille tai sairaalaan joutuminen sekoittivat opetussuunnitelmia.<sup>98</sup> Tammisaarella jumalanpalvelusta olivat häirinneet kiväärinlaukaukset. Vangitkin häiritsivät halveksimansa papin saarnausta yskäkonsertein. Pakettikielto – jonka aikana ja myös seurauksena vankeja kuoli nälkään – oli alkanut toukokuun lopussa ja jatkunut heinäkuun puoleen väliin.

Sjöblom olisi halunnut tilata vangeille laulukirjojakin heti kesäkuussa. Hän lähetti anomuskirjeen SVL:n päällikölle. Valtion varoilla niitä ei saatu ostaa, ja eversti Wärnhjelm piti hankkeen tarpeellisuutta ”epäilyksen alaisena”.<sup>99</sup> Sjöblom painatti omin päin Heikki Klemetin laatiman kirjasen *Valittuja hengellisiä ja maallisia lauluja*.<sup>100</sup>

Kasvatusosasto joutui puuttumaan myös järjestysongelmiin. Helsingin kasvatusjohtaja Kunila kirjoitti ”Muita muistutuksia” kohdan kolmelle riville:

---

94 KA VSA SVL:n kasvatusosaston ark.

95 Pekka Railon käsikirjoitus.

96 Pekka Railon käsikirjoitus.

97 KA VSA SVL:n kasvatusosaston ark. Tammisaaren kasvatusjohtajan viikkoilmoitus 28.7.–3.8.1918.

98 KA VSA SVL:n kasvatusosaston ark. Lappeenrannan kasvatusjohtajan viikkoilmoitus 18.–24.8.1918.

99 KA VSA SVL:n ark. F a 1. Eversti Wärnhjelmin kirje N:o 689 Hannes Sjöblomille 2.7.1918.

100 KA VSA SVL:n kasvatusosaston ark. Kasvatuspäällikön kiertokirje n:o 39, Helsinki 8.8.1918.

Toivoisin kasvatuspäällikön osaltaan vaikuttavan siihen, että saataisiin ehkäistyksi saksalaisten ja suomalaisten merisotilaitten tunkeileminen siveettömissä tarkoituksissa Santahaminan naisvankileireihin, mistä epäkohdasta olen saanut virallisen raportin.<sup>101</sup>

Jo ensimmäisessä kiertokirjeessään kesäkuussa Sjöblom oli esittänyt, että korkeintaan 20 vankia olisi samassa huoneessa, että nuorukaiset erotettaisiin vanhoista, hyvät pojat pahantapaisista, ja etteivät siveettömät naiset pääsisi vaikuttamaan niihin, ”jotka nähtävästi vielä ovat säilyneet”.<sup>102</sup>

Vangeille toivottiin enemmän ruokaa.<sup>103</sup> Papit toivoivat myös enemmän puhtautta ja saunaa. ”Likaisuus ja haju vankileirillä tavaton. Huono ruoka aiheuttaa sen, ettei tahdo pysyä terveenä”, kirjoittaa Valtari Riihimäen leiriltä.<sup>104</sup> Vangit söivät jopa hevosenraatoja ja muuta mätänevää, ulostuksista kerättyä sulamatontakin käytettiin uudelleen ravinnoksi.<sup>105</sup> Viipurissa vangeilla ei ollut edes ruoka-astioita, vaan he tekivät niitä itse muun muassa vesiränneistä ja valmistivat ruokansa liimapannuissa.<sup>106</sup> Tilanne oli kaikkialla toivoton.

Sjöblom puolusti Hämeenlinnan kasvatusapulaisia *Hämettäreen* 16.7. lähettämälään kirjeellä kun lehti oli aiemmin väittänyt näiden ”apostolien” ja ”hengellisen lohdun harrastajien” levittävän sairauksia kaupungilla käydessään. Lehden mukaan toiminta ei ole enää päälliköiden ja lääkäreiden mukaan mallikelpoisella kannalla. Sjöblom vastasi:

– – pyydän vain ilmoittaa, että jos te tuolla ivana käytetyllä nimittämisellä tarkoitate Hämeenlinnan Sotavankilaitoksen kasvatusjohtajaa ja hänen kasvatusapulaisiaan, rohkenette pilkata heidän suurta ja uhrautuvaa työtään kansamme kovaosaisten joukossa – – menkää itse astelemaan mainittujen kasvatustyöntekijöiden askeleissa ja katsokaa sitten, onko teillä rohkeutta heitä pilkata.<sup>107</sup>

Sjöblom tarkasti leirejä henkilökohtaisesti, hän vieraili kesän aikana ainakin Kuopion, Lahden, Riihimäen, Tammisaaren, Tampereen ja Viipurin vankileireillä, muilla leireillä käynneistä ei raportoitu. Hän vaati merkittäviksi tarkat tiedot kasvatusapulaisten sijaintipaikoista, ja kaikista henkilömuutoksista oli ilmoitettava.<sup>108</sup> Heinäkuun alkuvuikolla on raporttien mukaan pidetty 297 puhetilaisuutta, 500 yksityiskeskustelua vankien kanssa ja kuusi esitelmää. Elokuun aikana pidettiin yhteensä 1 560 jumalanpalvelusta, 200 esitelmää, käytiin yli 5 600 yksityiskeskustelua ja annettiin rippikouluopetusta 120 oppilaalle, joista vain osa suoritti koulun loppuun.<sup>109</sup> Tampereella annettiin kesäkuun ensimmäisinä viikkoina ehtoollista 4 000 vangille.

101 KA VSA SVL:n kasvatusosaston ark. Helsingin kasvatusjohtaja Kunilan kirje kesäkuussa 1918.

102 KA VSA SVL:n kasvatusosaston ark. Hannes Sjöblomin kiertokirje kasvatusjohtajille 5.6.1918.

103 KA VSA SVL:n kasvatusosaston ark. Tammisaaren vankileirin kasvatusjohtajan viikkoilmoitus 7.–13.7.1918.

104 KA. VSA SVL:n kasvatusosaston ark. Riihimäen kasvatusjohtajan viikkoilmoitus 28.7.–3.8.1918.

105 J. H. Muikun päiväkirja Lappeenrannan vankileiriltä.

106 Viljo Siitosen päiväkirja 1918.

107 *Hämätär* 16.7.1918; *Pekkalainen & Rustanius* 2007, 234–235.

108 KA VSA SVL:n kasvatusosaston ark. Hannes Sjöblomin kiertokirje n:o 26 kasvatushohtajille 16.7.1918.

109 *Saarinen* 1963, 138.

Hämeenlinnan kasvatusjohtajana toiminut pastori Niilo Mustala on kuitenkin todennut tilastot ”mahdollisimman epäluotettaviksi”.<sup>110</sup>

## Urheilutoiminta jäi yritykseksi

Sjöblom otti kesäkuun alussa ottanut yhteyden maisteri Lauri Pihkalaan ja pyysi häntä suunnittelemaan urheilutoimintaa leireille. Pihkala otti työn vastaan ”preventiivisenä suojelukasvatuksen keinona pidättämään poikia ja nuoria miehiä pois vetelehtimisen koulusta”, eikä hän kuulu niihin, ”jotka tahtoisivat tehdä vankiloista miellyttäviä mukavuuslaitoksia, ne ovat rangaistuslaitoksia.” Vankien joukossa lienee kuitenkin ”verrat-  
tain viattomia, jotka ansaitsevat vähemmän sietämätöntä oloa.” jotka ansaitsevat vähemmän sietämätöntä oloa.”<sup>111</sup> Leireiltä lähetettiin kasvatuspulaisia ”pitkän pallon” oppiin Helsinkiin, mutta suurta innostusta ei siihen ollut. Tampereelta ei kursseille saatu ketään. Urheilua oli pyritty aloittamaan myös Tammisaaressa, mutta osanottajia ei saatu. ”Tämä riippuu sekä huolettomuudesta ja tylsyydestä että heikkoudesta.”<sup>112</sup>

## *Tosi Työhön* -lehti

Kasvatusosasto perusti Sjöblomin aloitteesta vankeja varten oman lehden *Tosi työhön*.<sup>113</sup> Lehden painos oli 6 000 kappaletta. Se ilmestyi nelisivuisena, B5-kokoisena sanomalehtenä kerran viikossa 13 kertaa. Sjöblom perusteli lehden julkaisemista sillä, että ”päivälehtien sisällön kiihkeys nykyhetkellä ei soisi sotavangeille sitä mielen rauhaantumista, mikä heille on hyvin tarpeen.”<sup>114</sup> Lehden piti antaa vangeille tietoja päivän tapahtumista, myös uutisia ajan valtiollisista, kansainvälisistä ja vankeja koskevista kysymyksistä. Lehti sisälsi myös uutisia punaisten suorittamista murhista ja tihutöistä, kuin muistutuksena miksi lukijat olivat vangeiksi joutuneet. ”Ken Jumalan pyhiä lakeja rikkoo, ken häntä vastaan kääntyy, sortuu ja kaatuu – niinkuin sortui työväentalon torni.”<sup>115</sup>

Lehdellä ei ollut varsinaista toimituskuntaa. Kasvatustyöntekijöiden odotettiin kirjoittavan siihen. Artikkelien tuli käsitellä ”uskonnollis-siveellistä aihetta rakentavassa sävyssä”. Sisältö oli pääkirjoituksen tyyppistä, mukana oli vain joitakin kertomuksia tai pakinoita. Vankeja kehoitettiin synnintuntoon. Heitä syytettiin samalla kun tarjottiin auttavaa kättä. Suurin osa lehtien sisällöstä oli uutisia, eniten kotimaasta, kuten sotaa ja elintarvikeasioita, maanvuokrauskysymyksiä sekä senaatin ja eduskunnan toimia. Vankeja koskevia uutisia oli vähän. Venäjän uutiset olivat hyvin esillä, Saksaa ihannoitiin ja

---

110 Saarinen 1963, 138.

111 KA VSA SVL:n kasvatusosaston arkisto. Pihkalan kirje Sjöblomille 18.6.1918; Sjöblomin kirjeäljennös Pihkalle 20.6.1918; Pekkainen & Rustanius 2007, 265–266.

112 KA VSA SVL:n kasvatusosaston ark. Tammisaaren kasvatusjohtajan viikkoilmoitus 14.–20.7.1918.

113 KA VSA SVL:n kasvatusosaston ark. Helsingin kasvatustyöntekijöiden kokouksen pöytäkirja Suomenlinnassa. 13.6.1918.

114 KA VSA 191. Pöytäkirja tehty Suomen Sotavankilain Kasvatustyöntekijäin ensimmäisessä neuvottelukokouksessa Helsingissä kesäkuun 13 päivänä 1918.

115 *Tosi Työhön* n:o 3: ”Valhe”.

Englannista annettiin pessimistinen kuva. Kirjoittajien nimiä ei mainita. Mitään suurta innostusta lehteä kohtaan vangit eivät osoittaneet. Lehden viimeisessä numerossa toimitus kiitti ”rakkaita sotavankeja”. Varsinaista ilmoitusta lehden lakkauttamisesta ei ollut, vaikka se oli viimeinen numero. Lehdelle pyydettiin edelleen kirjoituksia.<sup>116</sup>

Vangit olivat aikaisemmin saaneet lukea lehtiä, Helsingissä jopa tilata niitä, ja Turussa vartijat olivat myyneet lehtiä vangeille. Nyt pyrittiin tarjoamaan vain ”valkoisen Suomen” lehtiä. Riihimäen leiri alkoi tarjota vangeille uutisia myös seinälehteä. Kasvatustohtajan raportissa mainittiin, että leirin johtajan luvalla ilmoitustaululle kiinnitettiin sanomalehdistä lehtileikkeitä.<sup>117</sup>

### Kasvatustyöntekijöiden kokoukset

Helsingin kasvatustyöntekijät pitivät oman kokouksensa jo 13.6. Sjöblom sanoi avauspuheessaan, että kasvatustyöhön kutsuminen on ollut ”Herran johtoa”. Työntekijät suunnittelivat vangeille hengellisen opetuksen lisäksi myös laulukorotoimintaa, ja laulukirjoihin oli jo anottu rahaa, jota ei sittemmin saatu. He päättivät myös pitää saarnat lyhyinä, etteivät ne ärsyttäisi vankeja, ja ehtoolliselle pyrkivät olisi tarkoin tutkittava. Keskustelua vankien kanssa ei kirjattaisi. Naiset olisi saatava pois miesvankiloista, koska epäsiiveellisyyttä on ilmennyt. ”Kiihoittavat henkilöt” olisi erotettava toisista, myös kaupunkilais- ja maalaisvangit toisistaan, samoin tehdas- ja työläisvangit. Palkkaskysymystäkin käsiteltiin, ja vaikka palkat jäivät pienemmiksi kuin oli esitetty, päätettiin tyytyä niihin vaikean yleisen rahatilanteen takia.<sup>118</sup>

Hämeenlinnan kokouksessa 3.7. käsiteltiin leiriolojen kehnoutta. Niistä valitti ainakin Oulun kasvatustyöntekijä Karhu, jolle oli anottu mahdollisuutta suorittaa asepalveluksensa vankileirin työntekijänä. Oli myös tarvetta lisätä ruoka-annoksia. Samoin kirjeenvaihtoa haittaavista epäkohdista olisi ilmoitettava. Sjöblom piti tärkeänä, ettei vallitsevia oloja arvostella, ellei ole tilalle tarjota jotain parempaa.<sup>119</sup>

Kun kurjuus oli suurimmillaan myös Helsingissä, kasvatustyöntekijät kokoontuivat 20.7. Suomenlinnassa. Kurjia olosuhteita, nälkää, tauteja ja kuoleman läsnäoloa ei kuitenkaan käsitelty lainkaan. Sen sijaan keskustelussa pohdittiin perusteellisesti, miten vangeille tulisi saarnata: ”Pitäisikö heidän saada uudestisyntymisen armo, avata kylvötyölle sydämet, pitäisikö vangeille olla humaani. Ollako veljenä vankien joukossa, opettaako muutakin kuin jumalansanaa?”

Turun kaksipäiväinen kokouksen 23.–24.7. lisäksi kaupungissa järjestettiin myös useita jumalanpalveluksia. Niitä pidettiin vangeille sekä Mikaelin kirkossa vankien omaisille.<sup>120</sup> Kasvatustyöntekijöiden kaksipäiväisellä, lähes 30 henkilön kokoontumi-

116 *Tosi Työhön* n:ot 1–13.

117 KA VSA SVL:n kasvatustulosark. Riihimäen kasvatustohtajan viikkoilmoitus 21.–27.7.1918.

118 KA VSA SVL:n kasvatustulosark. Helsingin kasvatustyöntekijöiden 13.6.1918 Suomenlinnassa pidetyn kokouksen pöytäkirja.

119 KA VSA SVL:n kasvatustulosark. Kasvatustyöntekijöiden yhteisen kokouksen pöytäkirja Hämeenlinnasta 3.7.1918.

120 KA VSA SVL:n kasvatustulosark. Kasvatustyöntekijöiden yhteisen kokouksen pöytäkirja Turusta 23.–24.7.1918.

sella ja monilla tilaisuuksilla Turussa haluttiin selvästi näyttää työn tärkeys, koska varsinakin Suomen papiston kiinnostus kasvatustoimintaan oli jäänyt vähäiseksi. Vankien asemaa ei käsitelty.

Kuopion kokouksessa elokuun loppupuolella osanottajat pohtivat olisiko kasvatuksellisesti edullista, että kapinavangeista tehtäisiin siviili- eli kuritushuonevankeja. Vankien mahdollisesta siirrosta töihin Saksan kalikaivoksiin oltiin kahta mieltä. Osa papeista puolusti ajatusta. Siirto Saksaan olisi hyvä opintomatka, sillä ”uutteruus ja työteliäisyys on ollut huono maassamme.” Osa vastusti. ”Onko sanottua, että he siellä parantuvat ja millaista vihan siementä he saattavat viedä?” Vankeja ei viety Saksaan, vaikka osa heistä olisi ollut valmis sinne lähtemään.

Vaikka Sjöblom ei osallistunut kasvatustyöntekijöiden Kuopion kokoukseen, hän oli ollut 20.–22.8. Kuopion pappeinkokouksessa. Sigrid Sirenius on kertonut kokouksesta, miten hän muisti vuosikymmeniä myöhemminkin Sjöblomin aggressiivisuuden sosialismia ja punavankeja kohtaan. Sjöblomin lausui, että kristinusko ja sosialismi eivät kuulu yhteen, ja hän arvosteli jyrkästi sosialismin kannattajaa, rovasti Aarnisaloa tämän mielipiteistä.<sup>121</sup>

Kasvatusosaston monipuoliseen työmäärään nähden yhteisten kokouksissa käsiteltyjen asioiden aihepiiri jäi melko suppeaksi. Yhdessäkään kasvatusosaston työntekijöiden kokouksessa ei erikseen käsitelty eri vankileireillä olleiden lasten ja muiden alaikäisten asioita, ainoaksi maininnaksi jäi miten kasvatusjohtaja oli toimittanut alaikäisiä tuomarin luokse. Erikoisesti Riihimäen kasvatusjohtaja Urho Valtari monine ehdotuksineen ja toimenpiteineen näyttää tehneen paljon työtä vankien olojen parantamiseksi.

Syyskuun lopulla pidetyssä ”sotavankien kasvatusmiesten” kokouksessa Helsingissä päätettiin lopullisesti mitä suunniteltuun kasvatustyöstä kertovaan julkaisuun tulisi, ja se annettaisiin Sjöblomin kasvatusjohtajille lähettämän kirjeen mukaan julkaistavaksi ”sille kolmesta etevimmistä kustannusliikkeistä (Otava, Kirja ja Söderström), joka suorittaa suurimman toimituspalkkion”. Kirjan oli määrä ilmestyä joulukuksi.<sup>122</sup> Jostain syystä suunniteltua kasvatusosaston julkaisua ei kuitenkaan koskaan ilmestynyt.

## Sjöblom syrjäytetään

Kasvatusasiain päällikkö Hannes Sjöblom analysoi Kuopiossa elokuussa pitämässään kasvatustoimintaa koskevassa puheessaan työn tuloksia:

Sotavankien keskuudessa harjoitetun kasvatustyön tuloksista on vaikea puhua. Monet merkit ja todistukset viittaavat kuitenkin siihen, ettei se työ ole ollut turhaa ja että sen työn vaikutuksen kautta moni harhaantunut mieli palautettiin takaisin Jumalansa ja isänmaansa luo.<sup>123</sup>

Sjöblom oli toiminut syksyyn asti ilman senaatin, eduskunnan tai korkeiden sotilasviranomaisten tukea, ja joutunut vastaamaan kasvatusosaston työstä yksin, vaikka oli

---

121 Ppkp Kuopio 1918, 42, 54.: Saarinen 1963, 318.

122 Pekkala & Rustanius 2007, 298–299.

123 Ppkp Kuopio 1918, 56.



jatkuvasti tiedottanut osaston toiminnasta lähettämällä näille kasvatustyön viikko-  
raportit ja yleiskatsaukset. Hän oli pettynyt. Hän oli toimintansa aikana tehnyt valta-  
van työn, lähettänyt myös 64 kiertokirjettä. VHH:n alaisuudessa pakkotyölaitoksiksi  
siirtyneillä vankileireillä uskonnollisen kasvatuksen osuus jäi vähemmälle, painopiste  
muuttui tietopuoliseksi. Pastori Paavo Mustala valittiin Sjöblomin tilalle, vaikka Sjöb-  
lom olisi halunnut jatkaa. Kasvatusjohtajista ja -apulaisista muutamat jatkoivat työ-  
sään. Riihimäen kasvatusjohtaja Urho Valtari lahjoitti vuosikymmeniä myöhemmin  
laajan vankileirikuvakokoelman, joka päättyi lopulta Työväen Arkistoon, mutta hän  
kieltäytyi lupauksestaan huolimatta kertomasta kuvista, vaikka sitä häneltä useaan ker-  
taan oli pyydetty. Kasvatusjohtajat eivät ole kertoneet toiminnastaan. On mahdollista,  
että tämä liittyy kieltoon vankileirien arvostelemisesta.

Sjöblom muutti nimensä Keijolaksi pappisveljiensä tavoin vuonna 1920, ja muutti  
1923 lopullisesti ilman perhettään Shanghaihin Kiinaan. Hän oli sieltä yhteydessä Suo-  
men ulkoministeriöön toivoen saavansa edistää kauppasuhteita Suomen ja Kiinan vä-  
lillä. Hän yritti myös luoda liikesuhteita maiden välille. Sjöblomin omat liiketoimensa  
epäonnistuivat, hän joutui taloudellisiin vaikeuksiin ja sairastui. Hän kuoli Shanghais-  
sa punatautiin 1944 köyhänä ja yksinäisenä.<sup>124</sup>

---

124 *Silvennoinen* 1991, 146–150.